

Доц. д-р **Атанас Дерменджиев**

Великотърновски университет
"Св. св. Кирил и Методий"

Ат. Дерменджиев е доктор по география (1994) и доцент по икономическа и социална география във ВТУ (1997). Бил е зам.-ректор (1999–2007), директор на УИ "Св. св. Кирил и Методий" (1999–2007), член на Академическия съвет на ВТУ. От 1999 г. е председател на УС на в. "Университет", а от 2007 г. – ръководител на катедра "География". Член е на Научната комисия по геологически и географски науки при ВАК. Научни интереси: социално-икономическа, регионална и политическа география. Автор и съавтор на повече от 100 публикации, в т. ч. 5 монографии, 3 университетски учебника, 12 книги и учебни помагала.

ГЕОГРАФИЯ И ПСИХОЛОГИЯ

(ТЯЛО ДО ТЯЛО, РАМО ДО РАМО ИЛИ ... НАПРАЗНИ НАДЕЖДИ ?)

Общественият характер на географията предполага и взор към онези науки, които ѝ импонират социално. Една от тях е психологията. Духовната въплътеност на последната е основателен ресурс за провеждането на този диалог. Тя не само го подпомага, но и провокира в отношението му към динамиката на случващите се процеси.

Личността, изявяваща се в обществото, има своята проекция както в сферата на вътрешното самоусъвършенстване, така и в обхвата на зримия социален свят. Акумулираните предсъзнателни и съзнателни мисли тя проявява върху конкретна територия и начин, предопределен или вторично усвоен. В това е смисълът на основния подход към изменението – или да провокира обществения процес, заложено-съзнателно, или да го проектира научно-обосновано.

Един от аспектите на социалното взаимоотношение е този между територията (т.е. географията) и начина, по който тя се възприема и по-който субектът, обигавашъ въпросната територия, реагира. Целта на географския поглед е да синтезира и анализира не само психологическия процес, но и реализирания резултат от неговото протичане.

Научното взаимоотношение "география – психология" получава трайна легитимност през 80-те години на миналия век. Без да сме напълно убедени в адекватността на придобилата вече известност наука "Географска психология", все пак отбелязваме факта на нейната поява. Обектът ѝ може да бъде отнесен към областта на интердисциплинарните синтезирани изследвания на гео-психологическото пространство.

Целта на географската психология е свързана с проявата и изучаването на онези връзки и взаимоотношения, съществуващи между личностното самоопределяне на индивида и начина му на възприе-

мане на обществения ход на историята, на природните процеси и на тяхното директно или индиректно проявление върху жизнения му статус. Разбира се, проектирани пространствено.

Развитието на географската психология като наука изтърпява неминуемо начални наивистични и последващи пълноценни етапи – от събиране и анализ на емпиричните факти за ролята на човешкия фактор върху социалното мислене на индивида относно взаимоотношението "личност – среда – общество", до неговото обективно усъвършенстване и адаптиране в условията на социума.

От друга страна – географската психология не е безразлична към практиката. Дори напротив. Тя има пряко отношение към пространствената изява на корелацията "личност – среда". Особено в рамките на личностното волеизлияние.

Причините за появата и проявлението на географската психология са много. Би следвало да отбележим най-съществените, а именно: човешкият фактор, легитимиращ териториалните проявления и допринасящ за постигане на адекватни на ареалните потребности резултати; социо-психолого-политическите явления, отразяващи се пряко върху географските процеси; участието на индивида с неговите духовни качества в социалния и икономическия живот; мондиализирането на доскоро локалното психо-географско пространство, експониращо невинати по най-добрия начин националното чувство за принадлежност и самосъхранение, използващо както духовен щит църква, вяра и религия; и неострашимият от битието ни вече Интернет (?). Защото локализацията в този процес има информационна, но и оперативна научно-практическа стойност.

Географията и географското мислене се изливат чрез пасионарна вълна, обхванала най-вече онези, които се "реят" зад границите. Ние оставаме, все

пак, в рамките на политически узаконените лимеси. Докога?

Тук е мястото на географската психология да сложи ред на нещата. Да въведе онези научни правила, които не само ще легитимират националностите, но и ще гарантират смисъла на взаимоотношението психология – география – наука – живот.

Основните задачи на географската психология, пречупени през призмата на структурата на географската наука, са свързани с нейните най-важни направления:

Първо, адекватно, научнообосновано и разумно отношение към природните процеси. Природата не ни е враг. Още повече, че тя е съществувала преди нашата поява. Ако беше обратното, нея едва ли щеше да я има. Изучаването на физикогеографските процеси и закономерности, или най-малкото – познаването им, считаме за първа задача на географската психология. Управлението на тези процеси, в рамките на обществената допустима разумност, е втората най-важна задача. Реализацията на процесите е резултат от предходните два етапа. Но тя заключва кръга на научните намерения.

Второ, общественоеангажирано отношение към социално-икономическия живот. Тук проблемите са многоспектрни – от психологическата нагласа на индивида да бъде социално полезен, през възможността му да стори това, през различния начин на възприятие на чудатостите на света поради етнически, религиозни и други причини, до взаимовръзката – “уседналост (или динамичност) на личността – нейното отношение към обгриващия я обществен ландшафт”.

Социалната география, родствена наука на географската психология, би била в помощ на последната относно статуса на двигателя на обществения прогрес, неговите първични потребности и досадните, затормозяващи съществуването му емпирико-психологични дейности, отношението му към чисто географските процеси, като: миграция, урбанизация, личностна локализация, виртуално или реално отсъствие от проблемите на социалната несъстоятелност на държавата, nihilistично пренебрежителното или пожарникарско управленското отношение към същата, позитивната комуникация и др.

Географската психология е сегмент на она феномен, който определяме като **едина география**. Последната не е механичен сбор от дъщерни науки, а екстракт от техните дирения и резултати. В този смисъл трудно бихме я отделили от териториалния обхват и трудно бихме я насочили само към сферата на психологията. Не заради друго, а защото всички процеси на Земята имат териториално изражение. Следователно и продуктът трябва да бъде географски. Или поне така ни се иска.

География вероятно може да има и без човека. Но човек без география – едва ли. Това ни дава ос-

нование да отбележим очебийния факт, че човечеството се нуждае точно толкова от психическа ориентация и философска нагласа, колкото от уютно за него място, което да обитава, т.е. корелацията “психология – география” е не само нелогична. Тя е наложителна, жизнено необходима за обществото.

Важен аспект в развитието на взаимовръзката “география – психология” е уплътняването на онази духовна същност, която кореспондира непосредствено със социалната география. Защото във всички стратегии тя присъства почти постоянно. Тук бихме могли да изредим много автори, занимаващи се с проблематиката, но форматът на изследването не предполага ретроспективност.

Общественият изказ на географията е многоаспектен. Твърде любопитна, от научна гледна точка, е връзката ѝ с етноса, с етническите тегоби, с етнопсихологията. Локализирането (етническо, духовно, езиково, мисловно, омайно-любовно) е фрагмент на научното изследване. И е свързано с дейности, включващи етапите на разпространението на начина на живот, с възможността за експлоатиране на социо-културния фон (и фонд), със самоопределянето на самосъзнанието.

В годините на “преддемократичния” период акад. Тончо Жечев радеше за експулсиране на съвместимостта “природа и мисъл”. Неговата лелеяна теза, резюмирана от нас като взаимоотношение “релеф – душа”, дълго време отлежаваше в инкубатора на наивистично-националистичните ни нагласи. Оказа се, че дълбоко в себе си е бил прав. Той може би никога не е чел Арутюнов, Бромлей, Moonloh и други, но тяхната експонираност е позитивен доказателствен елемент на нашата теза – родният край не е само кармично предопределен и обгриващо лъхач от първолаческите ни тетрадки (и буквари), той е закодираната свежоструйна база за следващите ни, надяваме се, по-добри изяви.

Бъв времето на политическа нестабилност всяко упование в родното е спасителен бряг. Огледаният поглед предполага както етнорелигиозна, така и етнопсихологическа свобода. Онази на взаимно искащите, които искат да живеят взаимно. В научен аспект тя включва очакваната необходимост от реалното изследване на процеса на очертаващия се начин на живот, от социоморалната стратиграфия на живеещите го, от непременното осмисляне на психологичния му профил, обществената му нагласа и самосъзнание.

В динамичния характер на социалните взаимоотношения необходимостта от определянето на гранични и по правило враждебни територии е най-малкото ненужна. Поради обстоятелството, че науките не враждуват. Ако да, то това е проблем на професионално светоусещане.

Когато става дума за връзката на географията с психологията, тя би се проявила в социална среда. На базата на онова съвместно общуване, което мо-

же да рамкира обсега на основните направления, целящи обществена полза.

От наша гледна точка емоционалният процес на взаимодействие заслужава адмирации. Заради по-соката. Зарядът му, обаче, предполага участие на оня съществен сегмент на обществения изказ и самосъхранение, наричан култура. Последната определяме като провокативен елемент на човешкото поведение, реализирала нестандартен продукт, или като система от дейности, рамкираща определено отношение към живия свят.

Този процес има две страни – обществена и личностна. Ако първата е съобразена с определени научно-административни директиви, втората предполага свободно излияние на волята. Тя е по-отговорна, защото е легитимация на индивидуалното, на човешкото мислене, и на отношението на индивида към обществените процеси.

Географската психология няма как да не усети социалния нюанс. Тя би следвало да разкрие сценария, сътворен от обидения "интелектуалец", който, приласкан от научната деятелност, мултиплицира в социален план щенията си.

Когато Михай Еминеску, трагично-лиричният образ на северната ни съседка, изплака сдържаните дълги години в душата си думи и чувства, го счетоха за "несъответно настроен към новите реалности". Сегга в Яш, (румънският ?) град на най-мощното религиозно движение в Европа, не хиляди, милиони хора засвидетелстват своето уважение към него. Отпред.

А в интимно стаения западен ъгъл на църковния комплекс е скромният му паметник. Но не пред него засвидетелстват уважение или търсят индулгенция хората. А там, на площада. Пред очите на невидящите.

И пак казваме, търсят индулгенция от този, който не успя да достигне половинвековен жизнен път.

Уважение към него засвидетелствахме и ние. Със смирение и вяра, че психологията на неговите творби ще се инфилтрира в географските ни надежди.

Няма абстрактна религия. Няма мисионерство без дух. Ако има такова, то е заложено в стерилното културно обособяване на всяка общност с цел оцеляване, в необходимостта общностите да се свързват помежду си чрез онези ценности, които взаимно припознават и изповядват. Но това е морален компромис.

Дълбоко се съмняваме в наличието на психо-културни стереотипи. Не ги изхвърляме, априори, от уважение към такива учени като Кантор, Шилин, Moonlloh и др.

Обменът на духовните флуиди е незримата пръс-троецветна дъга на природните и обществените случвания. Той, колкото и да не ни се вярва, приближава Яш към Велико Търново. А може би духовната връзка е "Св. Петка"? Нали в това е смисълът на общуването! Да бъдем част от тези, които създават цялото. И му вдъхват дух в пътята.

Една от проблемните области на географската психология е социално-психологическото взаимодействие на културата с природата. На пръв поглед – нещо невъзможно. Като колаборация между тленното и нетленното. Но дали е така?

Вече отбелязахме, че човекът се появява на този свят, заобиколен и обгрижван от природата, която закачливо очаква адекватна реакция. Ще я получи по-късно, след общественото осъзнаване, след акумулирането на онези социоландшафтни основи, които индивидът възприема, дори и подсъзнателно, след стоическото възприемане на климатичната предиспонираност, след формиращия се рефлекс за самосъхранение.

Психологията на личността има своето териториално изражение. В годините на по-освободената възможност за практикуване на земеделие (за съжаление – в "онези" години) се "родиха" "Гералите". Първоначално житейско амбицирани и щастливи, впоследствие териториално и селищно легитимирани и нещастни, и накрая – трагично приключили с амбициите си.

И със себе си.

Това също е география. Защото ресурсът предполага адекватна експлоатация. От страна на литературните ни творци. А нашите класици, израснали сред стърнищата на обрulenата ни народностна памет, го могат. И ни напомнят за онази интервенция с многото лица – първоначално поземлена, после финансова, накрая – морална.

В географската литература почти няма отпратки към "сидинската" такава. А, като че ли, трябва. Защото необходимостта от стратиграфиране и картографиране на случващото се е наше задължение. Не, тя по-скоро е наш дълг. За да не ходим "немилинедраги" в съмнителните Интернет-сайтове.

Дядо Галушко, трагичният баща на Караибрахим, беше хвърлен в дълбоката бездна на човешкото ни отчуждение и омраза с отворени очи към първородния си син. Тъжно! Срамно! Невъзможно!

Това ли заслужава българският род?

Вероятно, да. Защото географската гилдия дълги години мълча и не помръдна. А толкова много география (и психология) се таи в тези филмови кадри.

Географските проблеми, от психологическа гледна точка, предполагат анализ. Абстрахирайки се от много коментирани въпроси относно състоянието на икономиката, обществения ред и демографията, отбелязваме нещо, което ни звучи болезнено – емигрантската носталгия. Мондиализацията, процесът на маргинализация на българския индивид, неговото дори насилствено неприемане или отритване от обществото като легитимен субект, са предполагаеми действащи фактори.

Но има и други. И това вече е сигурно извън обсега на науката. Но е не по-маловажно.

Нашите деца напускат "нашата" страна.

А Интернет не е заместител на родова памет. Няма как да прегърнеш и погалиш детето си виртуално. Затова българската действителност има етикет "ерзац"

Тогава какво очакваме? Адекватност, съжаление, подкрепа, надежда?

А какво даваме?

Географската психология е своего рода ударен наркотик, който ни държи на прага на (не) тръгването. Мислено отдавна сме заминали.

Географската среда, дори и пасивна (едва ли?), влияе върху психологията на индивида. Историческият световен процес, не декларативно, а аплаузно-представително може да потвърди подобна констатация. Без да изпадаме в емпирични доказателства, следва да се съгласим с тезата, че няма живо тяло без плът и плът без дух.

Осъзнаването, първичното възприятие, първото обдишване на физическия свят, новороденото прави първосигнално. После следва оформянето на географския му светоглед и на светогледа му въобще, запознаването със заобикалящия го свят, първите радости и ... първите разочарования. Всяка първородна мисъл е географски кодирана. Колкото и абстрактно (уж) нерамкирана да е тя, е първообразът на мисловно-вербалния процес.

Вторият такъв е в обхвата на обществената методика. Онази "светая-светих" на всичко свято. Тази, която не само предоставя, но и излага социалната, битийно-необходимата житейска азбука (чрез своите си постулати, разбира се).

За географията основен е не само процесът, а териториалното му из (об)ражение.

По кой начин многоспектърността на регионите влияе върху специфичната психология и обществената легитимност на индивида?

Как структурата и самоорганизацията на обществото могат да променят психогеографските акценти?

Кое ни кара да бъдем добри някъде и заядливи (за да не кажем невъзпитани) на друго място?

Кой и защо ни мотивира да се взираме в природните и житейските хоризонти? А да не се взираме в самите себе си.

Един от отговорите е заложен в генезиса на онова общество, припознато като население на съответната страна (нека все пак спазим изискванията за научен изказ).

Другият се крие в етнопсихологичните чудатости на нашите сънародници (или поданици, според някои). Там, може би има разделения или обединения, но в крайна сметка и етническа толерантност.

В психологическото проявление на народностите е заложена традицията. Тя определя както индивидуалната, така и общностната съпричастност. Защото тя е социално-групово явление, относително стереотипно, но безпределно автентично. За нейната поява е необходима подходяща социо-психологическа нагласа, благоприятен етнически климат

и устойчива общност. А ако се наложи – и гърба на "Големия брат".

Имплантирането на друг дух на живот, инфилтриран в определена социална среда, предполага обособяване и твърде мъчителен процес на интегриране. И самозададени въпроси. И недочакани отговори.

От психолого-географска гледна точка е много важно поведението на индивида спрямо ритуалите, "донесени" от "другостта". Несъответствието на "календарната дейност" и нашите обряди поради различни причини (психологическа нагласа, целесъобразност и пр.) само потвърждава многовалентността на социума, "обладал" фиксираната територия. Географската среда "пречупва" "другата" култура. Но доколко?

Задача на географската психология е да измери отговор на въпроса. Не по-маловажна е задачата ѝ да "разпознае" индивида като социален обект и личността като субект на социокултурното общество в системата на многоспектърните отношения. Тяхното проявление, продуктирано и обществено полезно, техният ревностно съхраняван и коментарно-изказан "ответ", териториализирането на техните намерения, са в основния поглед (или би следвало да бъдат) на географската психология.

До голяма степен замахът на действията, предизвикан от (дори) имагинерната стратегия на индивида е предопределен от неговият духовен светоглед.

Живеещият в засебен географски ландшафт (котловина, долина, овраг, егрек, колиба) подсъзнателно има поведение на самосъхранение, защита, оцеляване. Той е проводник на психо-географската затвореност.

Роденият в ширналата се небрежна безбрежност, който с поглед не може да открие хоризонта, е с изливащо възприятие и чувство за превъзходство.

Историята на географските погълтновения аргументира тази теза (примери – Петър I, Михаил Ломоносов). Изключенията я легитимират (Кант, Ботев, Вазов).

Всяка общност (род, етнос, народ ...) има съпричастност към единение и подсъзнателен респект към личността. Тази, която ги провокира, обединява и насочва. Тази, която е еманация на тяхното самопознаване и самочувствие. На тяхното оцеляване. Тази, която не може да потуши пожара на недоволството, но може да провокира пожара на самоизтъкването, на сепаратизма, на властолюбие, на самата власт.

Географската психология би открила обичайно заподозрените европейски огнища на напрежение – Баския, Каталуния, Ирландия. А защо не Косово, Македония, Молдова?

Дълг на науката е да екстраполира предполагаемите процеси, предлагайки мерки за тяхното неслучване.

Географската психология, дефинитивно отворена към социалната сфера, изследва и проблемите на урбанизацията. Най-вече в дълбочинно-психологическия и териториално-експонирания аспект. Основната цел е разкриването същността на двустранната връзка "урбанизационен процес – състояние на духа". Тя е рамкирана от въздействието на обществото върху психологичното състояние на личността.

Интензифицираната и хипертрофираната среда провокира поведението на човека, стимулиращо участието му в различни обществени дейности.

Така например, руско-съветската среда "роди" комуналките и психо-териториалната локализация на провинциалния елемент в големия град.

Американската горделива засебеност "роди" "Бевърли Хилс" и агресивното му подражание.

България "роди" панелките и комплексите за анонимници.

Молдова "роди" родовите селища с ширналите се дворове и многобройната челяд.

Последният пример е изключение, тъй като не се вписва в агломерационния начин на живот. И, слава Богу!

Ходът на социалното живеене предопределя психо-географското устройство на обществото. То няма много физиономии, но има очертаващи се вече групи.

Първата предполага териториална и финансово-легитимирана обвързаност, и създаването на "жилищни кланове", а втората – маргинализация на обитавашите селищата социални елементи, наречени (защо ли?) граждани.

По средата е основната маса, колебаеща се към коя от групите да се присъедини. Тя има спояващи психо-социални фактори: "обективно" обединение около последната футболна вакханалия или около изявите на поредния политически "пророк". Обаче за малко. До следващия кръг от измисленото ни първенство. До следващите безсмислени избори.

Стратиграфията на градските селища в психо-професионален план е в обсега на географската психология. Евентуалният опит за навлизане в територията на "другия" обикновено завършва с неуспех. Вече споменахме "Бевърли Хилс". Той е еманация на кастова засебеност.

Психологията на различния от нас предизвиква реакцията за самосъхранение. Тя е географски доловима както по периферията на политическите територии, както в "смесените" райони на българския (казват) етнически модел, така и в "полосата" на верските азиатски и други ареали. Четете Самюъл Хънтингтън и "Сблъсъкът на цивилизацията". Всъщност по-добре не го четете. Защото, ако има любов, няма разлом!

Географията е актуалната картина на историческото проявление. То е протекло, тече и ще се възпроизвежда чрез непревземаемото оръжие (и) на психологията.

Географската психология обследва редица аспекти на социума – демографски, здравни, културни или ... чисто човешки. Тя най-добре пресъздава образа на живота – противоречив, но симпатично наситен и териториално рамкиран. Той е резултат от случващите се обществени процеси, протекли под въздействието на определени географски фактори.

Това ни дава основание да "припознаем" психологията като активна съратница (и, надяваме се, приятелка) на географското битие, и да ѝ отделим подобаваща роля в театъра на обществената география.

А там тя няма да има само поддържаща роля. Въпросът е кой, кога и как ще режисира очаквания спектакъл? Кой ще ръкопляска на премиерата? И кой ще получи "Оскар"-а. За главна роля.

* * *

Географската психология е отговорно съпричастна към проблемите на съвременността. Задачите, които си поставя в тази посока, са свързани, на първо място, с разработването на онези средства и методи за анализ на проявяващите се процеси на взаимодействие на човека и природата, с адекватната оценка на въздействието на физико- и социо-културните процеси върху обществения комфорт и психологическия статус на индивида.

При решаването на тази задача подходът би следвало да има комплексен характер. Да съчетава както психологическите, така и техническите, и икономическите, и културните, и дори родствени интереси.

В постсъветската литература все повече се налага определението "еколого-популистка глобалистика". Сама по себе си тя е реален факт, съществуващ и проявяващ се в общественото пространство от години, но научната аргументация "за" или "против" същността му се базира на коренно противоположни основи. Изтокът упреква процеса, изтъквайки комфортния характер на западния потребител и фиктивно-неглижираното му отношение към скрития сегмент на икономиката – производствената дейност, без която тя не може не само да се проявява, но и да съществува, т.е., без която тя престава да присъства в секторния процес на обективните отношения.

Другата гледна точка "развява" истината за безопасните и безотпадните технологии, за необходимостта от стопанското проявление, за дискретното му присъствие в социалния мир на индивида, който обаче, все пак, е въввлечен в производството като изпълнител.

Парадоксалното е, че и двете гледни точки, чийто аргументи очевидно са противоположни, преследват една обща цел – повишаване равнището на жизнения стандарт чрез ефективно мултиплициране на обществената дейност.

Тук спектърът от дейности е насочен към различни цели – демография, образование, култура, наука,

психология, историческа припознатост, вербална адаптивност и адекватност, negliжиране на nihilizma във всичките му форми, елиминиране на затормозяващия псевдонационализъм, ефективно използване на комплексните ресурси, компетентно създаване и реализиране на оперативни, стратегически, национални, международни и други програми, и т.н.

Друг аспект на географската психология е тясното ѝ взаимодействие с биологията. Последната има пряко отношение към "живината" в географията, към нейния немислимо единствен проводник човека и към социалните и здравните му проблеми.

Биологията, като легитимиран научен изразител на естествознанието, въздейства както върху физическата готовност и характеристиката на индивида, така и върху неговото пряко отношение към природните и социоекономическите процеси.

Психологическата нагласа на човека често пъти предreshава резултата от случващото се. Тя, както вече отбелязахме, има и географска предопределеност. Подсъзнателното възприятие от страна на индивида на територията оказва трайно въздействие върху поведението му относно аргументите при взимане на критични решения, върху резултата от реализацията им.

Грузинският произход на Йосиф Висарионович, например, житейската му младост, първите му стъпки на политическата пътека, доказват начина на мисловната му засебеност. После, предоставените му възможности "да бъде!" надграждат компенсаторно заложените изначално комплекси. А тези действия променят не само битието, но и географията на цели общности. В кръга на горчивата шега бихме отбелязали ролята му за разпространето на българския ген в далечен Сибир.

Географската психология е дълбинна в базата на своите знания и почти толкова непредвидима в последващите си прояви.

След като отбелязахме ролята на грузинската личност за "развитието" на географията и на географската психология, нека все пак споменем и друг представител на тази страна – Багратиони Вахуши, човекът със сложна и нерадостна съдба, прекарал по-голяма част от живота си в изгнание, но никога не забравил родната Грузия. Неговата "География на Грузия" всъщност е географска психология и един от онези трудове, които са доказателство за необходимостта, наложителността, неизменността на взаимовръзката "география – психология". Защото леленият от Вахуши Голям Кавказ е събирателен образ на географската му целеустременост към онези висини, които тогавашната политико-икономическа система трудно би осветила. В подножието на върха индивидът няма много опции за обществено поведение. Той или се стреми да го покори, или да се снеси и вегитира. Там, долу! Втората е много по-безопас-

на, приемлива, многократно апробирана, успешна (от гледна точка на нечия личностна потребност).

Ареалите на активно недоволство, не само в Европа, а в световен мащаб, са обидно малко. Ареалите на агресивно изливащото се управленско самочувствие са точно толкова обидно малко. За разлика от другата ширналата се примиренческа психогеографска площ, която, между другото, е обидно голяма.

Географската психология, ползвана по еднотелен начин от вече споменатия Самюъл Хънтингтън, идва да ни покаже смисъла от безсмисленото културно противопоставяне. Опростенческата теза за наличието на цивилизационни бариери, за да не кажем разломи, легитимира полкното управление на света. Обвит в одеждите на необходимия патриотичен дълг всеки духовен талибан би действал предвидимо. Рамкирането на талибанизма е оперативна задача на географската психология. Тя няма декларативни функции, но акумулира в същността си истинността на предстоящите процеси.

Всяка нация се стреми към изява и себеизява. Другото би я обрекло на забвение. Изявата, опряна на научни аргументи, в които би следвало да включим демографска мощ, етническо превъзходство, исторически просперитет, национална агресивност, легитимира изначалните щения на териториалния субект. Те се проявяват независимо от концентрацията и координирането на общността. Дълбоко в себе си имат психо-физиологично-националистични ревностни нагласи за самоотстояване.

Нашите многократни наблюдения върху поведението на башкортостанския народ, например, потвърждават предходните ни тези. Народ, който е "доброробен" 450-годишен присъдружник на метрополията и в който съотношението на четиримилionenото население (руси, башкири и татари) е паритетно, има право не само на самостоятелна визия, а на всякаква съпричастност. Дори само заради хъса си за отстояване на териториалната си общност.

Географската психология го отдава както на чувството за самосъхранение, така и на необходимостта от постигането на политическа легитимация, въпреки агресивно налагащия се коректив на съседа (в случая татарите, очебийно политико-психологически заподозрените).

Наддаването, собственото преекспониране в рамките на (вече) утвърден федерализъм, е проблем на метрополията. Управлението в духа на центристремителност е изискуем административен акт. Но не и единствен. Центробежните процеси във федеративни условия не са изненада. Напротив, те са практика, която още веднъж провокира задаването на въпроси.

Съществуването на многоспектрната държава, или свободата на политически ангажираното към

държавния просперитет излияние, е начин да запазим автентичността на самоличността си.

В географската психология съществува (полу)териториален елемент, провокиращ дискусия относно немаловажния проблем относно взаимоотношението "център – периферия". Страните на проблема възприемаме условно, защото считаме за по-важно съдържанието на въпроса относно тяхната диференциация.

Географската картина невинаги е адекватна на политически очертаната. Да вземем за пример "любимата ни" Британия.

Кой е нейният географски център? Коя е нейната периферия? Правилните отговори предполагат обратен вариант на държавните ѝ контури. Защото екстравертното поведение на бившата империя е доказателство за обратността – наложената териториална "самовглъбеност" (разбирайте обстоятелствено наложена подчиненост) на колоните и експониране на британската държавна географска периферия.

Така метрополията изгради както "крещящата агресивност" на "периферните" си градове – Лондон, Портсмут, Блекпул, Единбург (като братовчед), така и наложената (и консолидирана имперска същност), изискваща мощен социо-географски ресурс.

За да се стигне до момента, в който Темза не се възприемаше като географско, а като почитателно събирателно политическо световно понятие.

Географската периферия документира стихийната локализация на етнически непризнатите британци в нейния център (а според постулатите на науката – в периферията ѝ). Това "обруца" не само ходи на социалния процес, а живителната психологическа надежда на индивидите-обитатели.

У нас, в България (както обикновено) ситуацията е друга. Вероятно заради разминаването на процесите във времето.

Затихващата вълна на "новостта" на Балканите идва по-късно. Това отрежда на дунавския лимес и най-вече на Русе етикет да бъде гербова марка на "онази Европа", но докато той се нарадва на това, вече е изгубил позицията си на фаворитна територия и селище. Виенският валс и първите барокови орнаменти са отстъпили назад. За сметка на травиалното натрупване на капитала. Другаде.

София е "припозната" като локация на извършващото се действие. Това от географска гледна точка е оспоримо, но не накърнимо доказуемо. "Средецът" на Балканите имаше нужда от легитимация.

Въпросът на географската психология, обаче, е обратен. Дали сегашната ни столица не изпитва чувство на неудобство към предходниците си?

Стичането на "първенците", излъчени обвено наивистично от възрожденското градско умиление на "провинцията" в полите на Витоша, предполага не само надежда за "провинциално представителство", но още интелектуален локалитет и обсък на идеи. Облъск на възприемане на жизнените правила, наложени ни или самоналагащи се. Това подменя визията не само за структурата, обхвата, но и за духа на държавата. Което всъщност означава нова география.

За да бъдем аргументативно-обосновани, ще напомним процеса, довел до появата на първия застроителен план на "столицата". В годините на държавната "възбуда" той следва посоката на античните пътища на културата, историята, самосъхранението, т.е. "западно-източния вектор на общественото изливане". Тук съзираме намесата на географската психология – доброплодна и мъдра.

Почти без изключение всички първи народни представители в Парламента ни (който обещава да "прави" от Съединението силата) са водещите лица на родовите си селища – или уважавани общественици, или доброжелателни дарители (тук аналогът със сегашната действителност е обиден (за сегашната действителност, разбира се!). Те поставят духовната и инфраструктурната база, на която стъпва географската психология на ниво, отговарящо на степента на нормалното обяснение. И това не е себеизхвърляне, а вътрешно убеждение. Който не вярва, да прочете протоколите от заседанията на първите парламенти. После ще се срамува от сегашните.

В смисъла на споделеното, психологичната линия на териториалното изражение на нашите селища има определящ характер. Не само това, тя формира социалните репери на селищното устройство, а до известна степен и начина на протичане на живота на обитаващите.

Това е феномен в обществената география. Нейната одухотворена същност не би била искрена без родолюбивата деятелност. Нейната структура би обедняла без духовните ѝ репери.

Географската психология има още едно ценно качество – да ни етиkira като носители на родовите ценности, да ни провокира към онова самовглъбение, което ни помага да възприемем "нашия си свят" и да го съхраним в душите си.

Географската психология, в частност и географията, като душевна наука, би следвало да се възприемат не само като регистратори и анализатори на случващото се, не само като екстраполатори и оракули на бъдещето, а като съхранители на найценното качество на човека – неговата човечност.